

**ДЕТЕКТИВНИЙ ЖАНР В УКРАЇНСЬКОМУ ЛІТЕРАТУРНОМУ
ПРОЦЕСІ (НА МАТЕРІАЛІ ТВОРУ Ю. ШОВКОПЛЯСА
«ПОСТРІЛ НА СХОДАХ»)**

Ірина Стецька

*Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника;
вул. Шевченка, 57, Івано-Франківськ, 76015, Україна;
e-mail: iryna.stetska@pnu.edu.ua*

***Мета.** Статтю присвячено детальному аналізу твору Юрія Шовкопляса крізь призму детективної поетики. Авторка виокремлює та систематизує комплекс елементів детективної парадигми у світовому та національному літературних процесах; частково здійснює порівняльний аналіз детективного та готичного жанрів; досліджує дефініцію детективу та його ознаки; простежує етапи формування детективу; класифікує особливості власне української детективної прози на матеріалі відповідних текстів; пояснює причини «масовості» детективного жанру; простежує трансформацію окремих художніх деталей світового інваріанта детективної поетики на українському ґрунті на матеріалі твору Ю. Шовкопляса «Постріл на сходах».*

Метою статті є висвітлення особливостей детективного жанру та їхньої трансформації у творах українських письменників 20-х рр. ХХ ст., зокрема на матеріалі тексту «Постріл на сходах» Ю. Шовкопляса.

***Дослідницька методика.** У статті застосовано низку методів, які дають можливість висвітлити порушені проблеми, зокрема використання типологічного методу дало можливість систематизувати релевантні особливості детективної поетики в аналізованому творі; архетипного – дослідити функціональне навантаження архетипних образів; психоаналітичного – експлікувати танатологічні елементи образно-сюжетного рівня в українському детективі; структуралістського – розглянути детективну жанрову систему як цілісну структуру, де кожен елемент визначає специфіку цієї структури; інтертекстуального – простежити застосування численних алюзій на відповідні біблійні мотиви.*

***Результати.** У статті досліджено функціонування ознак детективної поетики на матеріалі твору Ю. Шовкопляса «Постріл на сходах», а також виявлено низку невербальних «детективних координат», що увиразнюють наслідково-причинний зв'язок складу злочину та унаочнено репрезентують його візуально-поняттєву виражальність; вста-*

новлено, що в образі злочинця детективний жанр латентно контамінує Тінь та Персону як домінуючі архетипи, а образ Дому постає рідним, сакральним, освоєним простором, що взаємоузгоджує індивідуально-авторські модифікації зазначеного архетипу та стереотипні уявлення на рівні сюжетно-композиційної організації тексту.

Наукова новизна. У статті вперше виконано всебічний аналіз твору Юрія Шовкопляса «Постріл на сходах» крізь призму детективної поетики, а також схематично здійснено теоретичне узагальнення атрибутів детективного жанру в українській літературі.

Практичне значення. Стаття може бути використана в процесі вивчення детективу як жанрового різновиду, дослідження еволюції його поетики в різні періоди, а також для комплексного аналізу детективу як мистецького явища. Наукові результати дослідження можуть використовувати студенти у процесі написання курсових та кваліфікаційних робіт.

Ключові слова: детектив, детективний жанр, детективна поетика, таємничість, загадка, слідчий, нишпорка, детективний канон, детективні «координати», літературна тотика, лікар Піддубний, Юрій Шовкопляс.

Проблема становлення та розвитку детективного жанру досі належить до малодосліджених в українському літературознавстві. Бо загальноусталена стереотипна традиція, особливо радянського періоду, зазвичай розглядала зазначений жанровий конструкт у контексті «масової культури, а не як складової частини загального літературного процесу» [10, с. 84]. Мабуть, такий скепсис свого часу був зумовлений ще й ідеологічним упередженням, адже про розвиток національного літературного процесу в той час не могло бути й мови, а цензура «пропускала» тільки тексти, «благоугодні» тогочасному режимові. Однак національний варіант детективного жанру пройшов свою кристалізацію поетологічних констант, а також еволюційну динаміку розвитку в жанрово-стилістичному дискурсі і національного, і світового літературних процесів, причому не лише на певному синхронічному зрізі, а і як певний етап у діахронічному ланцюжку літератури. Свідченням цьому є безліч детективних текстів, починаючи від часів Едгара По та Артура Конана Дойла й до сучасності у літературах різних країн світу.

Виникнення детективного жанру пов'язують із творчістю американського письменника Едгара Аллана По, тому детектив як жанровий різновид виникає у ХІХ ст. в Америці, а згодом стрімко поширюється на європейських теренах. В Україні з'являється тільки на початку ХХ ст. «У другій половині минулого століття жанр «переживає» всю палітру читацької рецепції: зневагу, ігнорування, інтерес, захоплення й аналіз

літературних критиків. Якщо на сьогодні європейська літературознавча думка в галузі детективу має багатий досвід різнобічних досліджень (наприклад, «На захист детективної літератури» Г. Честертон, «Мистецтво детектива» Р. Фрімена, «Справа у тому, як це усе починалося» Е. Гарднера та ін. [3, с. 204]), то в українському літературному просторі перші самостійні розвідки з'являються лише в роки незалежності, серед них «Детектив: занепад чи розквіт?» О. Іванова, «Символіка детективу» М. Новікової та О. Барабан, «Дивні манери надпопулярного жанру» К. Шахової й ін.» [2, с. 35]. У зазначених працях зроблено спробу «представити своєрідність українського детективу на тлі світових здобутків» [2, с. 35].

Упорядники праці «Лексикон загального та порівняльного літературознавства» подають таку дефініцію детективу: «(від лат. *detektere* – розкривати, англ. *detective* – слідць) – особливий вид художньої оповіді, у центрі якої – процес розслідування злочину й ідентифікація злочинця» [5, с. 145]. Предтечею детективного жанру вважають літературну готику, зокрема готичні романи А. Радкліф, Е. Сю, О. Дюма, котрі набули значної популярності та поширення у світі наприкінці XVIII – на початку XIX ст. Для готичного жанру, як і для детективного, на наш погляд, концептуальною є триєдина категорія *mystery – horror – suspense* (угорський літературознавець Т. Кестхейї вважає таємницю ключовою ознакою детективу). Проте якщо у готичному тексті таємничість наповнена елементом містичного, що стає центральним складником філософсько-естетичного осмислення світу, то у творах детективного жанру фокус розкриття таємниці (загадкової події, чийогось зникнення, вбивства чи іншого злочину) зорієнтований на *ratio* крізь призму спостереження та дедукції центрального персонажа-нишпорки.

Відтак, таємничість сюжетних колізій у готичному творі супроводжується взаємозалежними та взаємозумовленими змістовими особливостями готичної парадигми – *horror і suspense*» [1, с. 192]. Частково такі ж ознаки притаманні і детективному жанру, зокрема якщо *horror* у готиці має домінантне значення серед трьох згаданих констант (*mystery, horror і suspense*), то в детективі він часто є супутнім наслідком розгортання сюжету і реалізується крізь призму елементів небезпеки. При такому збігові фундаментальних засад літературної готики та детективного жанру природньо виникає питання про засади диференціації зазначених літературних гатунків, що, на наш погляд, полягають у способі мислення та відповідно авторської організації тексту (з урахуванням рецептивного аспекту): якщо у готиці основа світосприйняття та світовідтворення базується на ірраціональній основі з акцентацією на категорії містичного та відповідних есхатологічних мотивів, то детективний жанр заснований

на раціональному, аналітичному сприйнятті та відтворенні обставин дійсності та сюжетного розвитку подій.

Канон класичного детективу сформувався ще на початку ХХ століття і передбачав дотримання таких правил:

1) «читач має рівні можливості зі слідцем для розгадки таємниці; 2) злочин повинен бути розкритий не за допомогою збігів, випадковостей, містичних чи фантастичних елементів, а виключно дедуктивним шляхом; 3) любовній лінії в детективі місця немає; 4) злочинцем не може бути слуга, професійний убивця, член мафії; 5) слідць розумніший за офіційного поліцейського; 6) він повинен мати товариша, який за рівнем інтелектуального розвитку стоїть дещо нижче від середнього читача; 7) слідчий не може бути злочинцем; 8) обов'язкова наявність трупа; 9) у тексті твору відсутні літературні прикраси; 10) злочин здійснюється лише за особистими мотивами, політиці в детективі місця немає» [5, с. 145].

З моменту зародження детективний жанр пройшов тривалий процес еволюції: від часів творів Е. А. По та А. Конан-Дойла, А. Крісті, Д. Сейерс – до сучасних інтерпретацій та різновидів. Різні періоди та автори різних країн світу сприяють кристалізації детективного жанру, доповнюють його та вдосконалюють [6, с. 158], у результаті чого формуються класичні критерії детективного жанру, зокрема такі, як: таємничість – а саме: загадковість, котра не завжди ґрунтується на злочині; «заглибленість у звичний побут – читач повинен добре відчувати типову атмосферу, зокрема обстановку, мотиви поведінки персонажів, правила пристойності, набір тих звичок і умовностей, які пов'язані з соціальними ролями героїв детективу; стереотипність поведінки персонажів, психологія та емоції яких стандартні, позбавлені індивідуальності; герої постають не як особистості, а як виконавці соціальних ролей; наявність особливих правил побудови сюжету – неписаних «законів детективного жанру». Прикладом такого закону є заборона деяким персонажам бути злочинцями, серед них – оповідач, слідчий, близькі родичі жертви, священники, державні діячі високого рангу; відсутність випадкових помилок. Персонажі не можуть помилятися щодо простих елементарних фактів, вони або говорять про них чисту правду, або свідомо брешуть» [2, с. 35].

Ярина Цимбал зазначає, що на українських теренах детектив з'явився у ХІХ столітті, «тільки не як жанр, а як професіонал-слідчий». У передмові «Народження українського Холмса» до антології «Постріл на сходах. Детектив 20-х років» дослідниця репрезентує письменника Олексу Стороженка як український варіант Шерлока Холмса, котрому, «на жаль, бракувало вірного літописця – скромного лікаря Ватсона чи високоморального капітана Гастінгса. Стороженкові не було кому іронічно-повчально сказати: «Елементарно, Ватсоне...» – і насолодитися вла-

сною тямовитістю й талантом криміналіста. Тож українська література далі вирішувала нескінченні соціальні й національні проблеми, страждала, вболівала і боролася. А коли затихли революції та визвольні змагання і сформувався такий-сякий книжковий ринок, спраглий читач почав вимагати легких жанрів» [7, с. 5]. Тому на початку 20-х рр. ХХ століття з'являються детективні твори «Лісовий звір», «Льоля» Дмитра Бузька, «Провокатор» Гео Шкурупія, «Мова мовчання», «Півтори людини», «Господарство доктора Гальванеску» Юрія Смолича, збірка оповідань «Кримінальна хроніка» і повість «Гробовище» Володимира Ярошенка, збірка оповідань Юрія Шовкопляса «Проникливість лікаря Піддубного» тощо.

Здійснимо детальний аналіз детективного оповідання «Постріл на сходах» Юрія Шовкопляса, що, на наш погляд, є ключовим текстом згаданої антології. У центрі сюжету – образ скромного лікаря Михайла Григоровича Піддубного, котрого приблизно раз на рік «охоплювала прикра й нудна меланхолія, і він нічим її не міг угамувати... Цього року звичайний приступ меланхолії відзначився особливою гостротою. До гостроти спричинилося те, що Піддубний змушений був покинути свою посаду в санаторії: не сподобався він чомусь головлікареві» [7, с. 416]. Персоніфікований образ меланхолії в головного персонажа («А меланхолії тільки цього й треба було. І Михайло Григорович непорушно сидів біля столу, підперши голову руками й закам'янілий погляд утопивши в якусь плямку на стіні, або лежав колодою на вузькому ліжку, задривши своє неголене підборіддя до стелі. І думав про те, що дожив він уже до того віку, коли молодість починає перетворюватися на спомини, коли очі мимоволі зупиняються на скронях свічадного відбитку, шукаючи там сивих волосинок, а й досі поруч нього немає такої істоти, що їй зміг би оддати своє нерозтрачене кохання» [7, с. 416]), на наш погляд, можна трактувати в контексті філософії Юнга, як «конфронтацію між Персоною і Тінню, що призвела до кризи індивідуалізації, яка виникає через неможливість Персони розшифрувати зміст Тіні. Якщо розглядати Персону, як допоміжний засіб адаптації суб'єкта до змін, то стає відразу помітно, як вона поступово стає гнучкою (досконало володіє «мистецтвом трансформації») та необхідним для цього ресурсним потенціалом для Его і таким чином сприяє процесу відновлення архаїчних (застарілих) моделей (патернів) реагування на зовнішній подразник» [11, с. 186].

Згодом головний персонаж – лікар Піддубний – поволі почав одужувати, виснажуючи себе довгими нічними прогулянками... «навіть перестав цуратися перехожих, старався зазирнути їм в обличчя й довго стежив за їхніми тінями, що ніби розпускалися в п'їтьмі» [7, с. 418]. На наш погляд, такий стан головного персонажа був зумовлений підсвідомим прагненням до індивідуалізації (за Юнгом) – «розвитком психологічно-

го індивіда як цілісної істоти, спрямований на виокремлення з колективної психології» [4, с. 144].

На думку Ніли Зборовської, «індивідуація символізує процес розвитку і трансформації особистості на шляху осягнення нею індивідуального психічного ескізу цілісності, що є основою її повної самореалізації та реалізації вищого божественного призначення [4, с. 145]. Лікар Піддубний усвідомлює та переосмислює власне життя, ставши випадковим свідком загадкової історії, істину в котрій допомагає встановити згодом.

Прикметно, що зазвичай у детективних творах загадковість скоєного злочину доповнюється таємничістю образу ночі: «В нічній п'яті люди взагалі одвертіші, а натрапивши на співчуття від випадкового супутника, що з ним вони ніколи більше не зустрінуться, розказують йому й таке, чого б нікому не наважилися розказати» [7, с. 418]. Це, своєю чергою, споріднює детективний жанр з готичним, що вкотре свідчить про взаємозв'язок зазначених жанрових конструктів.

Варто наголосити на одному з ключових образів у детективному жанрі – Смерті. На наш погляд, він постає в контексті екзистенційної системи координат: детектив ретранслює смерть як екзистенційний феномен. «Ніхто не може зняти з іншого його вмирання. Умирання показує, що смерть онтологічно конститується завжди мені-належністю й екзистенцією» [9, с. 84]. В контексті того, що основні екзистенціальні феномени захоплюють людину цілком, Е. Фінк пише: «Смерть» – не просто «подія», але й буттєве осягнення смертності людиною» [9, с. 85]. Щоб зрозуміти феномен «смерті», її необхідно пережити або вжитися в неї [9, с. 85]. Це, приблизно, як сказано у Ясперса: для розуміння душі «ми уявляємо себе на місці іншого», з його болями й переживаннями [9, с. 86]. Детективний жанр репрезентує образ Смерті в контексті розгортання сюжету в парадигмі екзистенційного модусу: Смерть постає найбільш очевидною і легко усвідомлюваною кінцевою даністю, своєрідною точкою – не – повернення і водночас як дострокове припинення життя з певною практичною метою – отриманням спадщини, звільненням з-під чийогось впливу чи переслідування. Відтак, детективний жанр модифікує образ Смерті відповідно до власної художньої організації, що чітко простежується у контамінації з категорією таємничості під раціональним кутом, оскільки детективна таємничість позбавлена містицизму, а відтак і *emotio*, натомість зорієнтована на реалістично-натуралістичний фокус, що, своєю чергою, апелює до *ratio*.

Детектив ретранслює образ Смерті крізь призму наявності неживого тіла як його базової жанрової детермінанти. Проте тіло є не лише конститутивною ознакою відповідного жанрового конструкту; образ тіла проходить складний еволюційний шлях від символу до емблеми, деталізуючи, унаочнюючи та модифікуючи семіотичні механізми у розкритті

злочину на сторінках того чи іншого детективного тексту як відповідної іконічно-конвенційної авторської моделі світу. Деталі опису знайденого тіла семіотично маркують буттєву реальність детективного тексту відповідними іконічними фреймами, таким чином невербально репрезентуючи детективні «координати», необхідні для розкриття злочину. Так, зокрема в аналізованому творі Юрія Шовкопляса «Постріл на сходах» така модель репрезентована так: «Між ними й Реутом на підлозі боком лежав Сабанюк. Світло ліхтарика падало йому просто на голову, вимальовуючи одутлувате, давно не голене обличчя. На скроні йому була кругла чорна плямка, і з неї витікала тоненька червона цівка, заливаючи розплющене око. Навколо рани шкіра була трохи обпечена й укрита сірою осугою. Значить, постріл, що припинив Сабанюкові життя, прозвучав йому над самим вухом, обпаливши його своїм огнем... Лежав він упоперек площадки так, що треба було переступити через нього, щоб підійти до дверей. Ноги йому широко розкинулись, ліва рука підвернулась під нього, а права застрягла в ґратах поруччів» [7, с. 416].

Варто зауважити, що такими невербальними «детективними координатами», що увиразнюють наслідково-причинний зв'язок складу злочину та унаочнено репрезентують його візуально-поняттєву виражальність є саме увага до дрібниць та деталей правопорушення, що, своєю чергою, в комплексі каталогізуються та структуруються нишпоркою у певний індуктивно-дедуктивний код, що, відтак, репрезентує розв'язку детективного наративу: «Піддубний переступив через Сабанюка й собі підійшов до дверей. У двох місцях вони були пробиті наскрізь, і дірочки були такі маленькі, що в них не просунувся б навіть олівець... – Одну хвилину, – зупинив він Родкевича, що рушив уже в квартиру, і, повернувшись до міліціонера, сказав: – Ви забули, товаришу, що мисливська дубельтівка стріляє або шротом, або картечю. Рідко хто вживає для неї кулі. А куля з неї пробила б у дверях таку дірку, що ви б у неї палець свій просунули... Подивіться на двері уважніше. Адже відразу видно, що їх пробила револьверна куля малого калібру, а не шріт, не картеч!.. Крім того, зверніть увагу на те, що з боку сходів у дверях просто дірочки, а з боку квартири дерево навколо цих дірочок поколоте, навіть стирчать тут вибиті кулею трісочки... Правда, це ясно свідчить, що стріляли не з квартири, а на сходах, або навіть тут, на майданчику?.. Міліціонер глянув на те, що показав йому лікар, і замислено кивнув головою, згоджуючись із ним» [7, с. 431].

Така систематизація акумульованих деталей злочину в оповіданні Ю. Шовкопляса, а також спостережливість та уважність головного персонажа лікаря Піддубного, рівень IQ якого значно вищий від рядового міліціонера (що теж зумовлено канонами класичного детективу) ретранслює оперативний простір, сприятливий для фінальної розв'язки детек-

тивного тексту, в центрі котрої – встановлення об'єктивної істини та справедливості.

Варто зацентувати увагу ще на таких ключових особливостях детективної прози, як функціонування архетипів, а саме: Дому, Дороги, Тіні.

Детективний жанр, на відміну від готичного, від котрого походить, не маркує зазначений архетип жодною латентною семантикою відповідно до власної системи координат, радше – навпаки: утверджує традиційне моделювання образу Дому як рідного, сакрального, освоєного простору, що взаємоузгоджує індивідуально-авторські модифікації зазначеного архетипу та стереотипні уявлення на рівні сюжетно-композиційної організації тексту. В оповіданні Ю. Шовкопляса вбивство Сабанюка було скоєне якраз вдома в сестри Реута – персонажа, з яким Піддубний випадково знайомиться в темному провулку, надаючи йому медичну допомогу. Дім у тексті твору постає якраз отим сакральним «мікрокосмом», освоєним простором, котрий відстоював Родкевич – чоловік сестри Реута – Тетяни. Архетип Дому конкретно в аналізованому творі Шовкопляса ретранслює семантико-когнітивну модель своєрідної триєдності зазначеного архетипу, а саме: уособлення освоєного / рідного простору – місця злочину та локації встановлення істини, оскільки Піддубний на основі відповідних спостережень та суджень саме в домі Тетяни та Родкевича розкриває злочин, наводячи докази того, що вбивці не існує, бо Сабанюк сам звів рахунки з життям (хоча Реут – брат Тетяни, бажаючи захистити сестру, вже встиг зізнатися у вбивстві, якого не скоював).

Архетип дороги в детективному жанрі є імпліцитним символом пошуку істини і верифікується наявністю персонажа-нишпорки (у Едгара По це меланхолійний інтелектуал Огюст Дюпен, що ніколи не припускається помилок та у своїй роботі опирається не стільки на матеріальні докази, скільки на силу свого розуму й фантазії. У Конана Дойла – ексцентричний аналітик Шерлок Холмс, який, попри всі свої блискучі дедуктивні здібності й таланти, дуже схожий на англійського спортсмена-аматора. У Г. К. Честертоні – скромний патер Браун, методи розслідування якого базуються на обізнаності в психології, до якої він вдавався, коли відпускав гріхи парафіянам) (Коллінз, 2023, с. 9; у Шовкопляса – лікар-інтелектуал Михайло Григорович Піддубний, котрий уважно спостерігає за навколишнім світом та, потрапляючи в неординарні та загадкові ситуації, встановлює істину). Відтак, завдяки наявності таких персонажів, які ведуть процес розслідування, таємниця злочину у детективному жанрі завжди пояснюється раціоналістично (у тексті присутній факт скоєння злочину – відповідно, мусить бути особа, що вчинила злочин з певною метою – відтак, нишпорка досліджує мотив кожного пер-

сонажа твору – і, отже, мусить бути результатом розслідування, що є водночас і ретранслятором образу справедливості, закодованого в процесі покарання злочинця). Однак у творі «Постріл на сходах» справедливість встановлюється не через покарання, а радше – виправдання, оскільки Реут – признається у вбивстві Сабанюка, вважаючи, що злочин скоїла його сестра, захищаючись. Тому з метою захистити рідну людину Реут озвучує начебто свою провину, проте Піддубний аргументує найдрібніші деталі вбивства, тим самим доводячи його невинуватість.

Варто звернути увагу на те, що крізь призму архетипу Тіні детектив інспірує образ злочинця, таким чином ратифікуючи його гріховну сутність, що проявляється у ненависті і злісних намірах. «Архетип Тіні приховує лібідозні бажання, які сублімуються в різноманітні види конструктивної діяльності і таким чином зменшує відчуття внутрішньої тривоги та напруженості та сприяє розвитку творчого потенціалу особистості» [6, с. 46]. Однак у детективному жанрі останній трансформується у факт скоєння злочину – чийогось вбивства, пограбування, переслідування, звалтування тощо. Крім того, в образі злочинця детективний жанр латентно контамінує Тінь та Персону як домінуючі архетипи. Таке синкретичне ототожнення є негативним ретранслятором для образу лиходія, оскільки може призвести до знищення індивідуальності персонажа: особистість «починає ідентифікувати або ототожнювати себе тільки з тією соціальною роллю, «маскою» (акторською личиною), яку вона собі обрала для того, щоб безболісно адаптуватися в соціальному середовищі» [6, с. 48]. Відтак, гіпертрофоване ego разом із комплексом Бога та мотивом помсти героя-лиходія Сабанюка у творі Ю. Шовкопляса репрезентоване вчинком самогубства злочинця, однак це стає зрозуміло лише після скрупульозного аналізу деталей місця злочину Піддубним.

Відтак, «Постріл на сходах» Ю. Шовкопляса за всіма критеріями можна дефініціювати, як детективне оповідання. Про це свідчить детальний аналіз зазначеного тексту крізь призму детективного канону, зокрема реципієнт має однакові можливості з лікарем Піддубним для розкриття злочину (більше того – читач разом із головним персонажем поступово дізнається факти і деталі, необхідні для розкриття таємниці); вбивство Михайло Григорович розкриває винятково дедуктивним шляхом; любовна лінія не є центральною, а маргінальною, що, зрештою, і призводить до таємничого вбивства; Піддубний в підсумку виявляється розумнішим за міліціонера; наявність тіла Сабанюка як свідчення скоєння злочину; відсутність у тексті твору літературних прикрас, описів пейзажів та здійснення злочину за особистими мотивами. Крім того, наявність психологізму, детальний аналіз ключових архетипів (Дому, Дороги, Тіні/Персони) зазначеного жанрового конструкту, деяка спорідненість детективу з літературною готикою засвідчує його тематично-

змістову та стильову унікальність, відтак детективний жанр має таке ж право бути дослідженим в українському літературознавстві, як і інші жанри.

Отже, детектив пройшов складний шлях зародження і розвитку власної поетологічної парадигми, кристалізуючи свій «канон» як у світовій, так і в національній літературі (свідченням цьому є твори «Лісовий звір», «Льоля» Дмитра Бузька, «Провокатор» Гео Шкурупія, «Мова мовчання», «Півтори людини», «Господарство доктора Гальванеску» Юрія Смолича, збірка оповідань «Кримінальна хроніка» і повість «Гробовище» Володимира Ярощенка, збірка оповідань Юрія Шовкопляса «Проникливість лікаря Піддубного» тощо). Досі окремі науковці зараховують його до розряду так званої масової культури, однак функціонування зазначеного жанрового конструкту лише доповнює та збагачує жанрово-стильову палітру будь-якого літературного процесу. На жаль, на розвитку детективної поетики в українській літературі позначилися історичні умови. У нас культура прямо пропорційно залежала від політики тогочасного режиму, а утопічна система «цінностей» вже пізніше радянського союзу не могла дозволити повноцінне функціонування детективу, бо ж злочинів не було, адже всі «жили» мирно та «щасливо». Тому детективна проза на українських теренах усе ще кристалізує власний поетологічний континуум, дотримуючись канонів жанру та водночас зберігаючи особливий, національний колорит.

Література

1. Білоус О. Архетипи готичного роману (спроба семіотичного аналізу готичної прози). Американська література на рубежі ХХ–ХХІ століть: матеріали II Міжнародної конференції з літератури США (Київ, 24-26 вересня 2002 р). Укл. Т. Н. Денисова. К.: ІМВ, 2004. С. 191-197.
2. Гуляк Т. Концепція детективного жанру в українській і російській літературі ХХ століття. Філологічні науки. Літературознавство. 28, 2013. С. 35-39.
3. Давиденко Г. Й. Історія зарубіжної літератури ХІХ – поч. ХХ століття: навч. посіб. К., 2007. 400 с.
4. Зборовська Н. В. Психологія і літературознавство: Посібник. К.: Академвидав, 2003. 392 с.
5. Лексикон загального та порівняльного літературознавства. – Чернівці: Золоті литаври, 2001. – 636 с.
6. Мазур М. Історико-філософська інтерпретація архетипів особистості як символічних образів колективного безсвідомого в рецептивному полі психоаналітичних поглядів Карла Густава Юнга. Науково-теоретичний альманах ГРАНІ. Режим доступу: <https://grani.org.ua/index.php/journal/article/view/1552>

7. Постріл на сходах. Детектив 20-х років. К.: Темпора, 2019. 528 с.
8. Солецький О. Емблематичні форми дискурсу: від міфу до постмодерну. Івано-Франківськ: «Лілея-НВ», 2018. 400с.
9. Тополь О. В. Філософія життя та смерті: екзистенціальний підхід. Вісник Національного авіаційного університету. 2009. № 1. С. 84-88.
10. Харлан О. Д. Ретро-детектив у сучасній європейській літературі: модифікації жанру. Наукові праці [Чорноморського державного університету імені Петра Могили комплексу "Києво-Могилянська академія"]. Сер.: Філологія. Літературознавство. 2010. Т. 135, Вип. 122. С. 84-88. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Npchdufl_2010_135_122_20
11. Юнг. К. Г. Архетипи і колективне несвідоме. 2018, 607 с.

THE DETECTIVE IN THE ARCHITECTURE OF THE UKRAINIAN LITERARY PROCESS (BASED ON THE MATERIAL OF THE WORK OF Y. SHOVKOPLYAS "SHOT ON THE STAIRS")

Iryna Stetska

*Vasyl Stefanyk Precarpathian National University;
Shevchenko str., 57, Ivano-Frankivsk, 76015, Ukraine;
e-mail: iryna.stetska@pnu.edu.ua*

Purpose. *The article is devoted to a detailed analysis of the work of Yurii Shovkoplyas through the prism of detective poetics. The author singles out and systematizes a complex of elements of the detective paradigm in world and national literary processes; partially carries out a comparative analysis of the detective and gothic genres; examines the definition of a detective and its features; traces the stages of detective formation; classifies the peculiarities of Ukrainian detective prose based on the material of the relevant texts; explains the reasons for the "massiveness" of the detective genre; traces the transformation of individual artistic details of the world invariant of detective poetics on Ukrainian soil based on the material of Y. Shovkoplyas's work "Shot on the Stairs".*

The purpose of the article is to highlight the features of the detective genre and their transformation in the works of Ukrainian writers of the 20s of the 20th century, in particular on the material of the text "Shot on the Stairs" by Y. Shovkoplyas.

Research methodology. *The article uses a number of methods that make it possible to highlight the problems raised, in particular, the use of the typological method made it possible to systematize the relevant features of detective poetics in the analyzed work; archetypal – to investigate the functional load of archetypal images; psychoanalytical – to explain the thanatological*

elements of the image-plot level in the Ukrainian detective story; structuralist – to consider the detective genre system as a complete structure, where each element determines the specifics of this structure; intertextual – trace the use of numerous allusions to relevant biblical motifs.

Results. *The article examines the functioning of the features of detective poetics based on the material of Y. Shovkoplyas's work "Shot on the Stairs", and also reveals a number of non-verbal "detective coordinates" that express the causal relationship of the composition of the crime and visually represent its visual and conceptual expressiveness; it was established that the detective genre latently contaminates the image of the criminal with the Shadow and the Persona as dominant archetypes, and the image of the House appears as a native, sacred, mastered space, which harmonizes the individual-author modifications of the specified archetype and stereotypical representations at the level of plot-compositional organization of the text.*

Scientific novelty. *In the article, for the first time, a comprehensive analysis of the work of Yuriy Shovkoplyas "Shot on the Stairs" is performed through the prism of detective poetics, and a theoretical generalization of the attributes of the detective genre in Ukrainian literature is also schematically carried out.*

Practical significance. *The article can be used in the process of studying the detective story as a genre, researching the evolution of its poetics in different periods, as well as for a comprehensive analysis of the detective story as an artistic phenomenon. Scientific research results can be used by students in writing course and qualification papers.*

Keywords: *detective, detective genre, detective poetics, mystery, mystery, investigator, investigation, detective canon, detective "coordinates", literary Gothic, doctor Piddubny, Yurii Shovkoplyas.*